

Dorota Jopek

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Gospodarki i Administracji
Publicznej, Katedra Gospodarki Regionalnej, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków,
jopek@uek.krakow.pl

REWITALIZACJA LOKALNYCH CENTRÓW MIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE DĘBNIK I PODGÓRZA – HISTORYCZNYCH PRZESTRZENI KRAKOWA

Abstract: Revitalization of local urban centres on the example of Dębniki and Podgórze – historical areas of Cracow. The urban form creates the city structure, whose spatial values not only shape the functionality of the city, but also its identity, whose the most important determinant is the urban tissue. The subject of the study is the analysis of selected historical areas of Cracow in the scope of composition and readability of their urban structure. The analysis focuses on the identification of the most important aspects of spatial renewal processes of these spaces. These processes aimed at strengthening their potential as local centres, that can become a factor stimulating the development of the individual urban units. The increase in the attractiveness and quality of public spaces will positively affect the degree of their perception by the inhabitants and the social relations taking place in them. This in turn, influences the degree of the social involvement in development processes and the creation of more or less spontaneous, bottom-up activities.

Keywords: local centre, public space, urban form

JEL codes: O22, P41, R52.

Wprowadzenie

Współczesne miasta to złożone systemy funkcjonalno-przestrzenne. Ich struktura zdefiniowana jest przez układy komunikacyjne splecione z systemami zieleni miejskiej, a komponowana przez trójwymiarową formę zabudowy, przestrzeni publicznych i terenów zieleni. Ta forma urbanistyczna stanowi pewną całość, której wartości przestrzenne nie tylko kształtują funkcjonalność miasta, ale również jego tożsamość, której najważniejszym wyznacznikiem jest właśnie tkanka miejska. Tożsamość miasta jest natomiast istotnym elementem procesu umacniania lub czasem budowania jakości kulturowej, tworzącej system wartości będących ważnym elementem oceny skutków polityki przestrzennej miasta. Istotne dla procesu porządkowania czy też czytelniania kompozycji urbanistycznej są dokumenty planistyczne, które powinny stanowić narzędzie do tworzenia nowych i ochrony istniejących wartości przestrzennych danego obszaru miasta. Działania podejmowane w miastach w zakresie planowania ich rozwoju przestrzennego w kontekście tworzenia wartości przestrzennych obejmują kilka aspektów. Pierwszym z nich jest odnowa przestrzeni miejskiej realizowana w ramach projektów rewitalizacyjnych. Drugim są strategiczne projekty urbanistyczne, które wspomagają równowagę rozwoju społeczno-gospodarczego na całym obszarze miasta. Trzecim aspektem, wspomagającym dwa poprzednie, są inicjatywy społeczne podejmowane w celu zagospodarowania niewielkich przestrzeni miejskich bądź też inspirowania lokalnych władz do realizacji inwestycji ważnych dla lokalnych społeczności.

Przedmiotem opracowania jest analiza Dębik i Podgórze – historycznych obszarów Krakowa – w zakresie czytelności ich struktury urbanistycznej. Wybrane tereny są przykładami dawnych rynków, czyli przestrzeni silnie zakorzenionych w granicach miasta, o zdefiniowanej strukturze urbanistycznej. Oba analizowane rynki są przestrzeniami o dużej wartości nie tylko architektoniczno-urbanistycznej, ale również jako ważne składniki krajobrazu kulturowego Krakowa, tworzącego jego dziedzictwo i tożsamość.

Celem artykułu jest prezentacja wyników analizy Rynku Podgórskiego i Rynku Dębnickiego. Założeniem analizy była diagnoza stanu istniejącego głównie pod kątem identyfikacji najważniejszych aspektów przestrzennych procesów odnowy tych przestrzeni zmierzających do wzmocnienia ich potencjału jako lokalnych centrów. Centrów, które mogą stać się czynnikiem stymulującym rozwój poszczególnych jednostek urbanistycznych. Wzrost atrakcyjności i jakości przestrzeni publicznych oraz zachodzące w nich relacje społeczne zależą bowiem od stopnia postrzegania tych przestrzeni przez mieszkańców. To z kolei wpływa na poziom zaangażowania społecznego w procesy rozwojowe oraz inicjowanie mniej lub bardziej spontanicznych działań oddolnych.

1. Centra miejskie

Centrum to przestrzeń tożsamości i kulturowego oblicza miasta. Z uwagi na typy swej struktury przestrzenno-funkcjonalnej, centra mogą mieć zróżnicowaną formę. Jest ona najczęściej określona przez parametry związane z dostępnością komunikacyjną danego miejsca, wysoką intensywnością zabudowy, dużą koncentracją funkcji publicznych, kulturalnych oraz gospodarczych (m.in. handlowo-usługowych). Zrównoważony rozwój struktury przestrzenno-funkcjonalnej miast oparty jest m.in. na kształtowaniu różnego rodzaju węzłów aktywności inicjujących rozwój społeczno-gospodarczy na całym obszarze miasta. Węzły te mają zróżnicowane skale oddziaływania związane ze specyfiką miejsca w strukturze miasta, w której są zlokalizowane. W kontekście kształtowania tożsamości lokalnej i rozwoju społecznego istotną rolę odgrywają centra lokalne.

Struktura funkcjonalno-przestrzenna dużych miast to zbiór wielu zespołów urbanistycznych o wspólnych cechach przestrzennych lub funkcjonalnych. Obszary te stanowią nierzadko historyczne nawarstwienia rozwoju przestrzennego danego miasta. Jednak jednostki mogą być tworzone również przez większe zespoły osiedli mieszkaniowych lub obszary zamieszkane przez grupy narodowościowe albo etniczne (szczególnie w przypadku miast o dużym zróżnicowaniu narodowościowym). Zatem obok potrzeb kształtowania ścisłego centrum, rozwój struktury przestrzenno-funkcjonalnej miasta powinien obejmować centra lokalne, czyli istniejące układy urbanistyczne mające potencjał tworzenia ważnej przestrzeni publicznej dla lokalnych społeczności danej jednostki przestrzennej miasta. Centra te nie mogą być przestrzeniami publicznymi o charakterze ponadlokalnym czy też zdominowanymi przez obiekty handlowo-usługowe bez potencjału wytworzenia przestrzeni publicznej. Powinny zatem powstawać w miejscach koncentracji aktywności lokalnych społeczności. Często miejsca te ukształtowane są przez małe skwery, place, place targowe, czyli ich układy przestrzenne budujące wnętrza urbanistyczne – węzły łatwe do zidentyfikowania w tkance miejskiej. Na obszarach o rodowodzie historycznym przestrzenie te stanowią nierzadko centra pierwotnych układów urbanistycznych.

2. Rewitalizacja centrów miejskich

Temat rewitalizacji w ostatnich latach koncentruje się wokół procesów naprawczych mających na celu eliminację negatywnych zjawisk społecznych, gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, środowiskowych i technicznych

zdegradowanych przestrzeni miejskich¹. Jednak we współczesnych miastach równie istotne jest ożywienie czy odnowa przestrzeni publicznych, które stanowią ważne miejsca dla lokalnych społeczności poszczególnych dzielnic czy rejonów miast. Miejsca, które są ważnym elementem wzmocnienia lokalnej tożsamości oraz budowania silnych relacji społecznych, mających duży wpływ m.in. na bezpieczeństwo czy rozwój kulturowy i gospodarczy. Rewitalizacja dzielnic śródmiejskich jest bardzo istotnym zagadnieniem, które Zuziak [1998] definiuje jako *zmiany strukturalne polegające na wzmocnieniu aktywności i atrakcyjności jego przestrzeni wskutek skoordynowanej strategii sektorów publicznego i prywatnego*. Niezabitowska [2014] zwraca natomiast uwagę, że do wartości, jakich oczekuje się od architektury, dopisano element potrzeb społecznych. Zatem obok klasycznych cech architektury, czyli piękna i trwałości – użyteczność jako realizacja potrzeb społecznych staje się bardzo ważnym elementem rozwoju współczesnych miast. Waga czynników społecznych jest więc jednym z najważniejszych elementów procesów rewitalizacyjnych. Trzeba jednak pamiętać, że sama przebudowa czy poprawa walorów estetycznych jest jedynie kwestią finansową, natomiast zmiana społecznych relacji oraz odbudowa poczucia tożsamości i identyfikacji mieszkańców z ich miastem jest sprawą znacznie trudniejszą i złożoną. W tym kontekście rewitalizacja lokalnych centrów miejskich jako ognisk społecznego współdziałania wydaje się istotnym elementem kształtowania zrównoważonej formy przestrzennej miast [Jopek 2018]. Forma ta oparta jest na założeniu harmonijnego rozwoju całej struktury przestrzenno-funkcjonalnej miasta, w którym kreowanie funkcjonalnych przestrzeni miejskich oraz podniesienie jakości życia mieszkańców jest jednym z najważniejszych celów.

Rewitalizacja historycznych centrów miast jest istotnym elementem wzmocnienia już zdefiniowanych węzłów aktywności, których zadaniem jest nie tylko kształtowanie rozwoju lokalnych społeczności, ale również ochrona dziedzictwa kulturowego związanego z tymi przestrzeniami tworzącymi kod genetyczny całego miasta. Projektowanie zakresu interwencji w tych przestrzeniach jest trudne w obliczu ścierających się często dwóch postaw. Pierwsza z nich polega na zachowaniu istniejącego stanu pod kątem funkcji i formy, natomiast druga jest związana z chęcią wzmocnienia wartości tych miejsc przy jednoczesnym dopuszczeniu działań integrujących ich użytkowników. W przypadku historycznych przestrzeni nierzadko używa się terminu rewaloryzacji polegającej na działaniach konserwatorskich mających na celu przywrócenie wartości użytkowych przy jednoczesnym zachowaniu wartości

¹ Ustawa o rewitalizacji z 2015 r. zdefiniowała sposób delimitacji obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji na podstawie koncentracji negatywnych zjawisk na wymienionych obszarach [Ustawa... 2015].

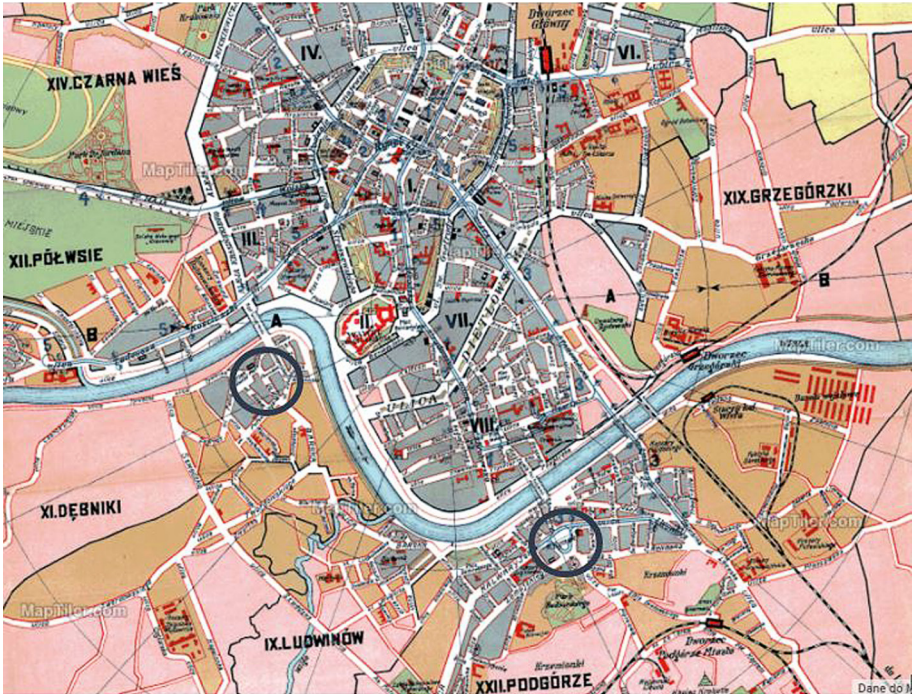
historycznych. Zatem rewaloryzację historycznych wnętrz urbanistycznych powinno się projektować w połączeniu z całokształtem działań gospodarczych i społecznych na rzecz poprawy wartości funkcjonalnych i użytkowych. A wówczas proces ten będzie nazywany rewitalizacją.

3. Rynek Podgórski i Rynek Dębnicki – przykłady lokalnych centrów Krakowa

Bogdanowski [1981] zwraca uwagę, że *ewolucja rozwoju przestrzennego Krakowa zawierająca zarówno czasy rozkwitu, jak i stagnacji i upadku wytworzyła wyjątkowo złożony obraz urbanistyczny miasta. Dodatkowo zauważa, że wszystkie okresy rozwoju miasta wywarły duży wpływ na przestrzeń Krakowa przede wszystkim w rozplanowaniu nowo powstałej części, a więc w dwuwymiarowej postaci oraz urbanistycznej kompozycji krajobrazowej, a więc trójwymiarowej postaci. To z kolei według niego wpłynęło na typowe dla Krakowa zjawisko narastania i przebudowywania tych układów z minimalnymi z reguły wyburzeniami w formie jakby organicznego rozrastania się obiektów i całych zespołów.*

W związku z tym należy uznać, że wartość przestrzenną miasta tworzy cała jej struktura, która jest świadectwem jego historii, dziedzictwa i jest wyrazem tej szczególnej wyjątkowości, którą należy pielęgnować jak najcenniejsze dobro. Wśród wielu historycznych przestrzeni Krakowa można wskazać Rynek Podgórski i Rynek Dębnicki, silnie wpisane w tkankę urbanistyczną miasta. Oba obszary są objęte miejscowymi planami zagospodarowania chroniącymi ich przestrzeń przez niewłaściwą formą zagospodarowania. Zgodnie z ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Dębnyki” Rynek Dębnicki został określony jako plac o funkcji targowej (1U) z możliwością lokalizacji obiektów związanych z tą funkcją, m.in. obiektów handlowych, stoisk targowych, ogródków gastronomicznych sanitariatów. Dodatkowo dopuszczono lokalizację miejsc postojowych i zieleni urzędowej [Uchwała nr XXX/362/11: 27]. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru „Stare Podgórze–Limanowski” określa Rynek Podgórski jako plac miejski (KP. 1). Na jego obszarze dopuszczono lokalizację m.in. obiektów małej architektury, ogródków gastronomicznych czy innych tymczasowych obiektów związanych z organizacją okresowych wystaw [Uchwała nr XC/1323/13 RM: 24]. Jednak działania te nie gwarantują, że przestrzeń te staną się miejscami ważnymi dla lokalnych społeczności, a nie tylko placami, które traktowane są jako stały element otaczającej ich przestrzeni.

Rynek Podgórski to główny plac dawnego miasta założonego przez władze austriackie w 1798 r., które ostatecznie stało się częścią Krakowa w 1915 r.

Ryc. 1. Plan miasta Krakowa z 1920 r. autorstwa S. Niewiadomskiego. Okręgami zaznaczono analizowane przestrzenie

Źródło: stareplanymiast.pl/PM/KRAKOW/1920/ [dostęp: sierpień 2018].

Dominantą tej przestrzeni jest kościół parafialny pw. św. Józefa, wybudowany w latach 1905–1909² [Lang 2018]. Zabudowa rynku jest zwarta, co czyni tę przestrzeń silnie zdefiniowanym wnętrzem urbanistycznym. Kształt rynku przypomina trapez, z główną osią skierowaną na kościół mającą podkreślić znaczenie świątyni w tym wnętrzu. W obrębie rynku znajduje się wiele interesujących obiektów architektonicznych, formujących pierzeje dwu-trzykondygnacyjnej zabudowy o charakterze śródmiejskim. Układ komunikacyjny tworzą ulice biegnące wokół płyty rynku, z których dwie jednokierunkowe znacznie uspokoiły natężenie ruchu w tej przestrzeni. Główny trakt komunikacyjny zlokalizowany jest od strony północnej (ul. Kalwaryjska i Limanowskiego). Dużym atutem estetycznym Rynku Podgórskiego jest sąsiedztwo parku Bednarskiego, którego zieleń stanowi niejako tło dla bryły kościoła św. Józefa.

Dębniaki to dawna średniowieczna osada, której centralnym punktem był plac targowy (początkowo zwany placem Dębnickim), który utworzony został

² Wybudowany w miejscu pierwotnego budynku z 1832 r., który został wyburzony.

pod koniec XIX w. Jego obecna nazwa – Rynek Dębnicki – pochodzi z 1912 r. [Czechowicz 2008; Grabowski 2013; Nowak 2016]. Dębniki stały się częścią Krakowa w 1909 r., tworząc XI dzielnicę. Typowa zabudowa galicyjskiego miasteczka tworzyła bardziej przestrzeń o charakterze podmiejskim niż część dużego miasta. Kształt rynku jest zbliżony do trapezu, wokół którego przebiega jezdnia. Cztery ulice wychodzące z tej przestrzeni (trzy z narożników i jedna z połowy pierzei południowej) stanowią główny układ komunikacyjny. Przy Ryнку Dębnickim znajduje się wiele zabytkowych budynków: kamienic i willi, które tworzą zwarte pierzeje zabudowy dwu- i trzykondygnacyjnej. Zieleń w przestrzeni placu jest zlokalizowana głównie wzdłuż zachodniej i wschodniej pierzei. Dodatkowo na placu znajduje się kilka drzew dość przypadkowo rozmieszczonych. Układ przestrzenny rynku, poza kilkoma przekształceniami (blok mieszkalny w zachodniej pierzei), nie uległ wielkim zmianom i całość nadal zachowuje dawny charakter.

Wybór obszarów analizy został dokonany na podstawie trzech kryteriów. Pierwsze z nich to przynależność do grupy sześciu rynków krakowskich, drugie to forma zdefiniowanego wnętrza urbanistycznego o charakterze przestrzeni publicznej, natomiast trzecie to lokalizacja poza obszarem wpisanym na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Spośród sześciu przestrzeni spełniających pierwszy warunek, czyli Rynku Głównego, Małego Rynku, Rynku Kleparskiego, Rynku Podgórskiego, Rynku Dębnickiego i Rynku Fałęckiego, drugiego warunku nie spełnia ostatni z wymienionych, zaś trzecie kryterium eliminuje trzy pierwsze z przedstawionych przestrzeni. W związku z tym, analizą objęto dwie przestrzenie: Rynek Podgórski i Rynek Dębnicki.

Dla analizy wybranych przestrzeni zdefiniowano zestaw cech, których sposób pogrupowania był inspirowany diagramem miejsca sformułowanym w publikacji *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych* [2011]. Cechy zostały podzielone na cztery główne kategorie: komfort i wizerunek, funkcje i działania, dostępność i połączenia oraz wartość społeczna. W obrębie każdej z grup znajduje się 8 cech, które pozwolą na diagnozę poszczególnych przestrzeni w kontekście ich wartości przestrzennych, funkcjonalnych oraz społecznych (tab. 1).

Pierwsza kategoria (komfort i wizerunek) zawiera cechy związane z oceną jakości walorów architektonicznych i urbanistycznych oraz krajobrazowych. Każda z analizowanych przestrzeni charakteryzuje się zdefiniowaną strukturą, tworząc konkretne wnętrza urbanistyczne. W ocenie kierowano się zatem czytelnością tej przestrzeni dla jej użytkowników (np. niezaburzone osie widokowe, artykulacja dominant czy akcentów kompozycyjnych itd.) Ponadto zwracano uwagę na elementy wpływające na jakość krajobrazu miejskiego, tj. estetykę (dobry stan techniczny obiektów architektonicznych, brak chaosu reklamowego), obecność zieleni, równowagę przestrzeni dla

Tabela 1

Zestaw cech zdefiniowanych w kategoriach poddawanych analizie

Kategoria	Symbol	Cechy
A komfort i wizerunek	A1	czytelna kompozycja przestrzenna
	A2	estetyka wnętrza urbanistycznego (brak chaosu reklamowego)
	A3	wyróżniki kulturowe (zabytki, pomniki historii itd.)
	A4	wysoka jakość obiektów architektonicznych (stan techniczny i estetyka fasad i malej architektury)
	A5	brak dominacji pojazdów nad ruchem pieszym
	A6	estetyczne i ergonomiczne elementy wyposażenia przestrzeni (ławki, oświetlenie, znaki)
	A7	czystość i porządek w przestrzeni
	A8	obecność zieleni
B funkcje i działania	B1	struktura wielofunkcyjna – użytkowanie typu śródmiejskiego (handel, usługi, administracja)
	B2	brak przestrzeni niezagospodarowanych
	B3	brak konfliktów funkcjonalnych
	B4	łatwość powiązań pieszych różnych części danej przestrzeni
	B5	wystarczająca ilość miejsc do siedzenia
	B6	występowanie punktów koncentracji aktywności
	B7	obecność funkcji generujących aktywności społeczne
	B8	brak tranzytowego charakteru przestrzeni
C dostępność i połączenia	C1	czytelny układ komunikacyjny
	C2	dostępność przestrzeni dla osób niepełnosprawnych i starszych
	C3	ciągłość usług (np. witryn sklepowych)
	C4	optymalna wielkość przestrzeni dla pieszych (np. szerokości chodników)
	C5	przystosowanie do użytkowania rowerów (ścieżki, stojaki, itp.)
	C6	zrównoważenie parkowania wzdłuż ulicy z innymi funkcjami
	C7	dogodne powiązania komunikacyjne przestrzeni w skali lokalnej (system przestrzeni)
	C8	powiązania komunikacyjne przestrzeni w skali miasta (węzeł)
D wartość społeczna	D1	widoczne interakcje pomiędzy użytkownikami (rozmowy, zabawy dzieci)
	D2	obszar o znaczeniu symbolicznym
	D3	stała oferta wydarzeń i akcji przyciągających ludzi
	D4	aranżacja wyposażenia sprzyjająca społecznej interakcji
	D5	różne grupy użytkowników przestrzeni
	D6	przestrzeń uporządkowana, czytelne zewnętrzne i wewnętrzne powiązania
	D7	komfort użytkowania (m.in. miejsca zacienione)
	D8	autentyczność przestrzeni

Źródło: Opracowanie własne.

pieszych i przestrzeni komunikacyjnych, elementy wyposażenia przestrzeni (ławki, oświetlenie itd.) Drugą kategorię (funkcje i działania) tworzą cechy dotyczące oceny programu funkcjonalnego danej przestrzeni oraz wzajemnych powiązań pomiędzy poszczególnymi jego elementami. Dodatkowo ocenie podlegała funkcjonalność danej przestrzeni oraz organizacja jej założeń w kontekście kreowania działań związanych z aktywnością społeczną. Ważnym elementem była również analiza oparta na mapowaniu behawioralnym, czyli mapowaniu aktywności w danej przestrzeni w określonych przedziałach czasowych (całodniowa obserwacja tygodniowych aktywności 14–20.06.2018, 10–16.09.2018). W jej wyniku zostały ocenione m.in. takie elementy, jak występowanie punktów koncentracji, stopień tranzytowości przestrzeni, stopień zatłoczenia itp. Trzecia kategoria (dostępność i połączenia) to zestaw mierników pozwalających ocenić jakość powiązań komunikacyjnych zarówno w obrębie danej przestrzeni, jak i poza nią jako element systemu przestrzeni publicznych. Istotna w ocenie autorki była również ocena potencjału zanalizowanego miejsca jak punktu węzłowego dającego dogodnie powiązania w skali miejskiej, co jest istotne np. z punktu widzenia lokalnej społeczności odbywającej codzienne podróże do pracy i szkół. Oceniono również dostosowanie przestrzeni do potrzeb różnych użytkowników (przede wszystkim osób niepełnosprawnych i osób starszych) oraz stopień niezawłaszczania przestrzeni pieszych przez pojazdy kołowe. Ostatnią, czwartą kategorią jest wartość społeczna, czyli próba oceny struktury miejskiej w kontekście jej wpływu na poczucie bezpieczeństwa, komfortu psychicznego i emocjonalnego jej użytkowników. Ocenę oparto m.in. na podstawach psychologii środowiskowej związanej z wpływem fizycznej formy przestrzeni na stan emocjonalny użytkowników oraz ich zachowanie [Nęcki 1988; Osikowska, Przetacznik 2007]. Jest to szczególnie istotne, bowiem forma architektoniczna jest niezbędnym elementem przestrzeni publicznych, ale najlepsze przestrzenie powstają przede wszystkim ze zrozumienia, jak będą one użytkowane przez społeczeństwo. Ocenie poddano m.in. aranżację wyposażenia w kontekście tworzenia sprzyjających warunków do społecznej interakcji, możliwe do zaobserwowania różnicowanie użytkowników pod względem wieku czy potrzeb. Zasada oceny w poszczególnych kategoriach polega na określeniu wartości miernika w skali od 0 (brak występowania danego elementu) do 5 (ocena najwyższa).

Rynek Podgórski został oceniony jako przestrzeń o bardzo czytelnej kompozycji przestrzennej, charakteryzującej się dużą estetyką. Mimo zastrzeżeń dotyczących wyglądu elewacji frontowych kilku budynków i funkcjonalnością mebli miejskich stanowiących wyposażenie wnętrza, ogólna ocena tej przestrzeni jest wysoka. Na ocenę tę ma również wpływ wartość architektoniczna wielu obiektów historycznych, istnienie mocnej dominanty w postaci

kościół pw. św. Józefa. Nie bez znaczenia jest też uporządkowanie przestrzeni w wyniku niedawno zakończonej modernizacji Rynku Podgórskiego³. Od strony północnej płyta rynku jest zlokalizowana przy ulicy o dużym natężeniu ruchu, dlatego wokół pozostałych pierzei obecność samochodów nie jest aż tak bardzo odczuwalna. Nie zidentyfikowano tu także konfliktów funkcjonalnych czy przestrzeni zaniedbanych. Dodatkowo przestrzeń jest niezatłoczona i ma raczej charakter tranzytowy⁴. Rynek Podgórski to przestrzeń chętnie odwiedzana przez turystów, jednak, jak wynika z analizy, obecność ta jest zwykle ograniczona do kilkunastu minut. Wśród powodów można wymienić m.in. brak dogodnie rozmieszczonych i zaprojektowanych miejsc do siedzenia, brak funkcji „zatrzymujących” (np. lokali gastronomicznych). Obecność kościoła generuje aktywność na rynku, ale ta jest ściśle powiązana z uroczystościami religijnymi odbywającymi się w świątyni. Generalnie głównym zastrzeżeniem mieszkańców jest fakt, że nawet po przeprowadzonej modernizacji na rynku nie ma miejsc generujących aktywność i powody pozostania w tej przestrzeni na dłużej. Należy również zwrócić uwagę, że duża część lokali handlowo-usługowych w obrębie przestrzeni rynku działa tylko do godzin popołudniowych w dni robocze. Stąd aktywność znacznie maleje wieczorami i w dni świąteczne. Dostępność i połączenia rynku zostały ocenione wysoko w zakresie niemal wszystkich mierników, co jest wynikiem (wspomnianych już) prac modernizacyjnych. Jedynie pod względem ciągłości funkcji przestrzeni oceniono nisko, co łączy się z poprzednią kategorią, w której zakres funkcji w obrębie całej przestrzeni został oceniony również nisko. W kategorii wartość społeczna oceny poszczególnych mierników są zróżnicowane. Z jednej strony rynek jest niewątpliwie przestrzenią symboliczną, autentyczną i bardzo ważną zarówno dla lokalnej społeczności, jak i wszystkich mieszkańców i miłośników Krakowa. Z drugiej strony, to przestrzeń bardziej do podziwiania niż do działania, bowiem brak w niej aranżacji sprzyjających społecznej interakcji⁵ (ryc. 2, tab. 2).

Przestrzeń Rynku Dębnickiego została oceniona dość wysoko głównie z uwagi na walory układu urbanistycznego, zabytkowe obiekty architektoniczne

³ Modernizacja Rynku Podgórskiego została zakończona pod koniec 2015 r. W jej wyniku m.in. wymieniono nawierzchnię, usunięto kioski handlowe, usunięto część zieleni, nasadzone nowe drzewa, wymieniono wyposażenie rynku, m.in. ławki, wybudowano fontannę, przeorganizowano miejsca postojowe wokół płyty rynku.

⁴ W ocenie nie brano pod uwagę imprez okolicznościowych, które jednak nie są organizowane zbyt często.

⁵ W opinii niektórych badanych taki stan rzeczy jest oceniany pozytywnie, często z obawy przez zbyt dużym zatłoczeniem, komercjalizacją przestrzeni i nieodpowiednim „uszanowaniem” walorów związanych z historią tego miejsca oraz swego rodzaju religijnym charakterem. Jednak większość badanych, wyraża chęć większego „ożywienia” tej przestrzeni.

Tabela 2

Rynek Podgórski. Analiza przestrzeni według cech zdefiniowanych w kategoriach poddawanych analizie

Rynek Podgórski																		A	33
A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B	27		
5	4	5	3	4	3	5	4	4	5	5	4	4	2	2	1	C	32		
C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D	22		
5	4	2	5	5	4	4	3	3	5	1	1	3	4	3	5	suma	114		

Źródło: Opracowanie własne.

czy obecność zieleni⁶. Niekorzystnym elementem jest dość przypadkowa zabudowa małych obiektów handlowych i stoisk na płycie rynku, która wprowadza poczucie chaosu. Wokół rynku wydzielono miejsca postojowe, ale ich ilość wydaje się niewystarczająca, bo samochody są zaparkowane również w miejscach do tego nieprzystosowanych. Dodatkowo dość duże natężenie ruchu samochodowego wokół rynku, który nie jest rozległą przestrzenią, stwarza wrażenie dominacji pojazdów nad ruchem pieszych. Rynek Dębnicki to przede wszystkim plac targowy. Funkcja ta generuje aktywność ludzi, tworząc główny punkt ich koncentracji. W parterach budynków zlokalizowanych w pierzejach rynku znajdują się lokale o szerokim wachlarzu handlu i usług. Jest to duży atut tej przestrzeni, gdyż przyciąga do niej ludzi w różnych porach dnia. Funkcje te wpływają nie tylko na sposób użytkowania przestrzeni, ale również na sposób jej zagospodarowania. Brakuje miejsca na chwilowe zatrzymanie się, poza możliwością czekania na autobus na jednym z dwóch przystanków. Poza pojedynczymi ławkami brak miejsca do siedzenia, na placu znajdują się dwie wiaty przystanków komunikacji miejskiej oraz krótka informacja na temat samej przestrzeni targowej. Układ komunikacyjny jest czytelny, w obrębie rynku zlokalizowana jest wypożyczalnia rowerów, ale, jak wspomniano, w godzinach funkcjonowania placu targowego ruch samochodowy jest duży, co sprawia, że przestrzeń jest nieprzyjazna zarówno dla osób niepełnosprawnych, starszych, jak i rowerzystów. Rynek Dębnicki niewątpliwie stanowi ważne miejsc dla okolicznych mieszkańców. Przestrzeń ta wymaga jednak uporządkowania przestrzennego oraz poszerzenia programu funkcjonalnego (ryc. 3, tab. 3).

⁶ Nie brakuje negatywnych działań w zakresie formy przestrzennej rynku, jakie podejmowane były na przestrzeni minionych lat (m.in. blok mieszkalny kontrastujący z historyczną zabudową, dobudowa lukarn do istniejących dachów itd.), jednak fizyczny wymiar tych przekształceń nie jest duży.

Ryc. 2. Rynek Podgórski. Analiza funkcjonalna i analiza komunikacyjna

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 3. Rynek Dębnicki. Analiza funkcjonalna i komunikacyjna
 Źródło: Opracowanie własne.

Rynek Dębnicki. Analiza przestrzeni według cech zdefiniowanych w kategoriach poddawanych analizie

Rynek Dębnicki																	A	27
A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B	30	
5	3	4	3	2	2	4	4	5	4	4	4	1	4	4	4	C	26	
C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D	25	
4	3	4	3	3	1	4	4	4	3	2	3	3	3	3	4	suma	108	

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowanie

Rynek Podgórski i Rynek Dębnicki to dwie bardzo ważne przestrzenie Krakowa, których układy przestrzenne na trwale wpisane są w kulturowy krajobraz miasta. Cechy łączące te dwie przestrzenie są związane głównie z ich fizyczną formą (m.in. kształt płyty, zabytkowa architektura, zdefiniowany, historyczny układ urbanistyczny). Różnice pomiędzy nimi dotyczą zarówno wielkości wnętrza, charakteru funkcjonalnego, jak i roli w hierarchicznym układzie przestrzeni publicznych Krakowa, która wpłynęła na sposób ich zagospodarowania i użytkowania.

Rynek Podgórski to plac o reprezentacyjnym charakterze, określane jako miejsce spotkań mieszkańców i wydarzeń kulturalnych. Mimo przeprowadzonych prac modernizacyjnych rynek jest miejscem bardziej symbolicznym niż tętniącą życiem przestrzenią publiczną. Zróżnicowanie funkcjonalne przestrzeni wokół jest znacznie większe niż w przypadku Rynku Dębnickiego (ryc. 2–3), jednak w tym programie brak jest funkcji, które mogłyby generować stałą aktywność w obrębie rynku. W analizie wykazano większą obecność cech pozytywnych w przestrzeni Rynku Podgórskiego, choć na jego niską wagę jako przestrzeni społecznej. Rynek Dębnicki ma bardziej kameralny charakter, a dzięki funkcjonującemu w jego przestrzeni placowi targowemu jest miejscem częstych spotkań okolicznych mieszkańców. Jednak podobnie jak w przypadku Rynku Podgórskiego jego użytkowanie podporządkowane jest jednej funkcji, w wyniku czego aktywność w obrębie rynku spada po godzinach otwarcia obiektów handlowych. Dodatkowo funkcja ta generuje dość duży ruch pojazdów indywidualnych, co sprawia, że nie jest to miejsce zachęcające do dłuższego w nim przebywania. Mimo że przestrzeń nie jest duża, po jej uporządkowaniu wydaje się możliwe wygospodarowanie przestrzeni przeznaczonych na atrakcyjne miejsca do siedzenia, niekoniecznie związane jedynie z potrzebą oczekiwania na autobus miejski.

Badanie wykazało duży potencjał analizowanych przestrzeni dla tworzenia węzłów aktywności społecznej i ekonomicznej w oparciu o ich wartości przestrzenne i kulturowe. Wartości te są istotne w procesie kształtowania rozwoju struktury przestrzennej miasta uwzględniającym tworzenie ładu przestrzennego i wzmacnianie tożsamości lokalnej. Jednak w przypadku Rynku Podgórskiego widać, że nie zawsze modernizacja placu przynosi oczekiwane przez mieszkańców rezultaty w zakresie zaprojektowania nie tylko przestrzeni publicznej, ale przede wszystkim miejsca spotkań lokalnej społeczności. Przykład Rynku Dębnickiego dowodzi, że program funkcjonalny ma kluczowe znaczenie dla generowania aktywności społecznej, ale nie może się on ograniczać do jednej funkcji, która dodatkowo w pewien sposób dominuje w całej przestrzeni (obiekty handlowe i komunikacja).

Jak wspomniano, centrum lokalne to miejsce ważne dla lokalnej społeczności, miejsce codziennych aktywności, ale również spotkań – interakcji, miejsce, w którym można zatrzymać się na dłużej. Celem analizy nie było wskazanie konkretnych rozwiązań projektowych dla badanych przestrzeni, a jedynie zwrócenie uwagi, że miejsce ważne dla mieszkańców powinno być przez nich współtworzone. Tylko wspólne działanie i poczucie wpływu na daną przestrzeń tworzy szczególną więź, która będzie szansą na gospodarowanie przestrzenią miasta w oparciu o istniejące walory danego miejsca i jednocześnie odpowiedzią na zmieniające się potrzeby i oczekiwania nowych generacji użytkowników.

Literatura

- Bogdanowski J., 1981, *Rozwój i urbanistyczne kompozycje nowożytnego Krakowa oraz problem ich rewitalizacji (XVI–XX w.)*, Teza Komisji Urbanistyki i Architektury, XV.
- Czechowicz J., 2008, *XIX-wieczne układy zwartej zabudowy Krakowa na przykładzie dwóch rynków Podgórze*. Czasopismo Techniczne, 2-A: 123–130.
- Grabowski L., 2013, *Dawne przedmieścia Krakowa – ulatująca przeszłość*. Cz. LVII. Krzesławice, Dębniki, Zakrzówek i Ludwinów. Rękopis. Kraków.
- Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, 2011, W. Kosiński, T. Jeleński (oprac. wyd. polskiego). Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Jopek D., 2018, *System lokalnych węzłów aktywności a funkcjonalność miasta Krakowa*, [w:] *Funkcjonalne miasto w teorii i praktyce na przykładzie Krakowa i Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego*, T. Kudłacz, M. Musiał-Malago' (red.). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie: 97–105.
- Lang E., 2018, *Wokół Rynku Podgórskiego*. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków.
- Nęcki Z., 1988, *Percepcja środowiska – ujęcie psychologiczne*. Teza Komisji Urbanistyki i Architektury, 22: 107–114.

- Niezabitowska E.D., 2014, *Metody i techniki badawcze w architekturze*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Nowak J.T., 2016, *Wokół Rynku Dębnickiego*. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków.
- Osikowska W., Przetacznik J., 2007, *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu Krakowa*. Roczniki Geomatyki, 5, 8: 79–88.
- Uchwała nr XXX/362/11 Rady Miasta Krakowa z dnia 9.11.2011 r. w sprawie uchwalenia mpzp obszaru „Dębni” – obowiązuje od dnia 29.12.2011 r.
- Uchwała nr XC/1323/13 Rady Miasta Krakowa z dnia 20.11.2013 r. w sprawie uchwalenia mpzp obszaru „Stare Podgórze – Limanowskiego” – obowiązuje od dnia 14.12.2013 r.
- Ustawa z dnia 9 listopada 2015 r. o rewitalizacji [Dz.U. 2015, poz. 1777].
- Zuziak Z., 1998, *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*. Politechnika Krakowska, Kraków.
- www.stareplanymiast.pl/PM/KRAKOW/1920/.